

szégyen | **II.**

Mira. Szomorú szemű, jóságosan lány tekintetű, barna hajú harmincéves asszony. Eljátszotta az életét. Túl korán. Azt hitte, hogy játszik az élettel, s későn ébredt, döbönt rá, hogy valójában az élet játszik ővele. Sosem vidám az ilyen fölismerés, és mindig sok sírással jár. Mira is sokat sírt. Azt siratta, ami elmúlt, vagy azt, ami nem jön el?

Az asztalon egy régi, kék színű kekszesdoboz, benne levelek, képeslapok. Odanézek, megéрти kérdésem, s elmosolyodik:

— Az este itt volt Anna. Jót derültünk, nézze csak, húsz évvel ezelőtt írta ezt az újévi üdvözetet!

Kezembe veszem, nézem, egyik oldalán három szál tulipán, a másikon a címzés és a jókívánság. A gimnázium ötödik osztályába jártak, tizennégy évesek, a háború után a második békés esztendő: Boldog újévet kívánok, s azt, hogy szép sikereket érjünk el az osztály nélküli szocialista társadalom építésében . . .

— Viccnek jó — mondom, s kíváncsian figyelem, mit mond erre.

— Ez nem vicc. Halálosan komolyan így gondoltuk.

— Nem rossz — hagyom rá. — Abban az időben én a kisérettségire készültem, nem írtam újévi üdvözeteket, de ha írtam volna, akkor se kívánok ilyesmit a barátomnak. — Mi-

lyen messzire voltunk egymástól! S nemcsak térben. Aztán mindig csökkent ez a távolság, ma már ő sem ír ilyen jókívánásokat a barátnőjének. Kinőttük az illúziókat, csak mosolygunk, mikor egy képeslapon vagy a padláson a porosodó, pókhálós gyermekkocsi képében találkozunk velük.

Még nem magyaráztam meg neki, hogy kerülök ide ilyen szokatlanul későn. Sűrűn vagyok a vendége, de hajnalban még nem állítottam be soha. Mutatja a térdét. Be van fáslizva.

— Elestem.

— Hogyhogy, nem értem . . .

— Egyszerűen. Nem ütött el semmi. Mentem az utcán, és . . .

Megszoktam, hogy mindig meglep valamivel. Mégsem tudom elhinni. Mi oka lehet ennek megint?

— És mit szól ehhez a pszichiáter?

— Azóta még nem voltam nála.

— Jobb is.

De látom, észreveszi és élvezi rosszul leplezett zavaromat, tanácstalan dadogásomat, most ő a helyzet ura, takargatja a titkát, játszik velem. Mit tehetek? Jó, hát várunk egy kicsit. Megkínálom, és rágyújtunk még egy cigarettára.

— A bukás utáni napon történt.

Mélyet szív, aztán a kifújt füst mögül várja a hatást.

Örülök, hogy feljöttem hozzá, megszabadultam önmagamtól, nála, az ő társaságában ez mindig sikerül, átmenetileg legalább. Anélkül, hogy szándékában lenne, segít ebben. Ő az, akinek a sorsa számomra az enyémnél is érdekesebb. Magára vonja a figyelmem, sokszor, ha nem is vagyok vele. Most megint nem tudom elképzelni, milyen bukásról beszél. Már régen nem találkoztunk. Szememre veti:

— Igen, én itt életveszélyben vagyok, s meg sem látogat!

— Nos, már alig látszik a kötés a sötét harisnya alatt. — Nyugtatom, én is játékból. Szép, így sötét harisnyában még formásabb a lába.

Tudom, hogy mese az egész. Teljes igazság, őszinteség, ugyan hol vagyunk? Igaz, hogy csak az menthetne meg, szabadítana fel, de hát arra én is képtelen vagyok. Tehát nincs mentség és nincs szabadulás. Ülök a zöld bársonyfotelben, beleveszve, belesüppedve a tehetetlenségbe. Ez az alkalom, ez az asszony megint jó arra, hogy megmeneküljek önmagam elől. Mikor az utcán voltam egyedül, s megláttam az ablakából kiszűrődő fényt, megörültem neki. Pedig tudhattam volna, hogy ez nem szabadulás, csak menekülés. Utána megint ki kell mennem az utcára, megint egyedül maradok önmagammal, s újra kell kezdenem. Reggel ezt az alkalmat, ezt az esélyt mégsem szabad elszalasztanom, ez jóvátételment mulasztás lenne, nem tudnám magamnak megbocsátani. Hogyha sikerül, sosem kell menekülnöm többet.

Ki tudná ezt most megfejtani, és miért érdekel egyáltalán: a szép cseres sárgadinnye szagára gondolok, ahogy föl-vágjuk este, vacsora után, a föllocsolt udvarra kitett asztalon, vagy ahogy válogatom a bosztánon az érettjét, ügyelve, nehogy eltapossam a dinnyeszárat. Erre kellett mindig vigyázni nagyon.

Mirának igaza van. Ha hallgat is, megértem, érzem, hogy nekem egy szavam sem lehet. Ismerem az életét, tudom, mi minden ment keresztül, mellette látom, hogy én valójában nyertem, sokat nyertem. Apja partizán, el is esett a harcokban, a háború után az anyja mindenestül a mozgalomnak adja magát, a gyerekeivel alig törődhet, igaz, mindegyik egyetemet végzett, de a háború előtt gazdagok voltak; ami a jólétet, a kényelmet illeti, a régi rendszer nekik kedvezőbb lett volna, mégis az új mellé álltak.

Mikor én azon szörnyülködtem, hogyan masszírozzák az apámat az utcamegíbizottak a beszoigáltatás meg az adó miatt, ő tizenöt kilométereket is gyalogolt a hegyekben, hogy megszervezzon egy-egy akciót.

Sosem találtam a helyem. Talán sosem éreztem fenntartás nélkül jól magam sehol. Mindig bántott valami. Az utcánkban a parasztoz úgy beszéltek az ismerős kommunistákról, hogy:

— Mind fel kellene ezt akasztani!

— Nem szeretett ez egy se dolgozni soha!

— Éhenkórász ez mind!

Ezt hallottam napról napra. Az iskolában az ellenkezőjét nevelték volna belénk. Kinek higgyek, az apáméknak vagy a tanítómna? Úgy éreztem, a parasztoz is igazságtalanok, egyoldalúak, eltúlozzák a panaszokat és vádakat, hiszen az eszmék, amelyekről az iskolában tanultunk, szépek voltak és igazságosaknak tetszettek.

Később, mikor felvettek a pártba, s aztán gyorsan tagja lettem a fővárosi pártvezetőségnek, azok közé az emberek közé kerültem, de már a megváltozott időben, kikről a gyepszéliék, akikhez ragaszkodtam, akikkel sokban azonosítottam magam, gyűlölettel és megvetéssel beszéltek.

Együtt dolgoztam ezekkel az elvtársakkal, szerettek is, gyorsan karriert csinálhattam volna. De nem vette be őket a gyomrom, nem tudtam lenyelni a szellemességüket. Dicsekedve mesélték hőstetteiket, hogy húzgálták ki a parasztoznál a szalmakazal alól a hízókat. A beszoigáltatás idején mint SKOJ-isták kaptak ilyen feladatokat. Ez is próbatétel volt. S aztán mesélték, mint nőgyeiket a hencegő kamaszoz.

Ültem köztük, hallgattam őket, nem szóltam közbe, nekem ilyen hőstetteim nem voltak, nem értették a hallgatásomat, meg-megkérdezték, mi bajom.

Ők a felhőkben jártak, a gyepszéli parasztok meg nem tudtak kicammogni a végtelen sárból? Van-e egyetlen köves, aszfaltos út, ahol anélkül járhat az ember, hogy besározná a cipőjét?

Mintha ma mosta volna, tisztán fénylik a barna haja, semmi zavar a tekintetében, megnyugtató szelídséggel ragyog a szeme. Ha itt vagyok vele, ha nézhetem ezeket a szemeket, egyszerre biztonságban érzem magam.

— Hogy nem alszol már ilyenkor? — nézek kérdőn az órámra. Nem tudom, mi legyen velem, nem tudom, miért vagyok itt, s mióta fölöttem, állandóan azon rettegek, hogy most már illene elmennem.

— Tudod, hogy nem bírok aludni — válaszolja, s hegyi patakok tiszta vize csörgedezik a hangjában —, aztán van egy sürgős munkám, gondoltam, befejezem. Az új szálloda fűtési rendszerét tervezem.

Egy tervezőirodában dolgozik, albérleti lakása van, s azt hiszem, még nálam is szerencsétlenebb. Tavaly vált el a férjétől, egy hónap múlva születésnap mulatságra volt hivatalos egyik barátnőjéhez, közben az intézetben a pártértekezlet tovább tartott, mint gondolta. Mit tegyen? Szót kér:

— Elvtársak, én a párt miatt elvesztettem a férjem, most engedjétek meg, hogy elmenjek . . .

— Menj csak — s nevettek rajta.

Azt mondja, a férjét saját magánál is jobban szerette. Az anyja ellenezte a kapcsolatot, a házasságot is. Neki lett végül igaza? Kínosak, fájdalmasak voltak a válás előtti hetek, napok. A férje állandóan részeg, s egy hajnalban a kiabálásra összefutó szomszédok előtt a kép: az asszony fekszik az ágyban, a férje meg a tarkójára szorított revolverrel faggatja, hogy mondja meg, ki a szeretője.

Tizenhat éves, mikor beleszeret a nála tíz évvel idősebb férfibá, rögtön feleségül akar menni hozzá. Ez az egyetlen vágya, abbahagyni az iskolát, csak vele lenni folyton. A politikai munkás anyának nem sok ideje jut a gyerekekre, a negyvenes évek végefelé járunk, de mikor a lánya terveit hallja, kegyetlenül beleveri a fejét a falba.

Az ember nemrég újra nősült, az asszony még visszavárja? Néha mikor mondogatom neki, hogy majd visszajön az még, tiltakozik, hogy nem, csak azt ne, soha többet. De aztán elpi-tyeredik. Mikor férjhez ment, tagja lett az egyetemista vezetőségeknek, bevásztották a pártfórumokba, képviselő-testületekbe. Mindenre jutott ideje, csak a családjára nem. Úgy érezte, nem maradhat el egyetlen konferenciáról sem.

Egy olyan társadalom nevelte, amelyik áldozatokat követelt, a közügyekért való teljes odaadást. S most olyan társadalomban él, amely nem követeli meg, sőt nem is tűri el az áldozatot.

— Nem szörnyű így egyedül?

— De. Borzalmas.

— Miért zárkózik el a társaságtól?

— Tudja, hova vezet az? Az ember váltogatja, s közben mindig lejjebb zuhan.

Példákat mesél. Harminckét család lakik a házban, közülük egyetlen él normális életet. A többiek . . . A fölötte lakó asszony, most ment férjhez tizenegyedyszer. Mindegyik férje veri, havonta egyszer a mentők viszik be. „Nézzék, hogy összevert — fordul a teraszon bábáskodók felé — muszáj, hogy nagyon szeret!” Egy másik asszony a fiával él egy padlás-szobában, a pincelakásban három öregasszony iszik folyton, az első emeleten egy özvegyasszony sűrűn váltakozó albérlőinek kínálja a nemi élet gyönyöreit . . .

Nemsokára virrad, s még semmit sem aludtam, ebből most

már úgysem lesz semmi, mégis menni kellene, nem maradhatok tovább. Ez is neveletlenség volt.

Egyszerűen nem értem, miért tűri ez az asszony, hogy így terrorizáljam. Nem tettem érte semmi olyat, amiért halálával tartozna irántam, ismeri a helyzetemet, tudja, hogy nem is várhat tőlem semmit. Első találkozásunk alkalmával, a Szerb Kávéházban vacsoráztunk, két üveg sör mellett egyszerre elmesélte egész életét. Megijesztett a bizalma. De nagyon jól esett. Minden fehér ingem piszkos, zoknit sem mostam már két hete. Felhívnám telefonon a feleségem, de félek, hátha nincs otthon. Veszettül viszketni kezd a köldököm körül, úgy, mint gyermekkoromban, ha mocorogni kezdett a bolha — a disznóól körül szedtük össze — a gatyakorcban. Nincs kedvem kimenni a hidegbe. Mit szólna, ha most megkérném, engedje meg, hogy itt aludjak nála? Igaz, csak egy rekamié van a szobában. Ha most egy tiszta asszonyt magamhoz szoríthatnék! Miért is szégyenlős az ember? Mennyi mindent csak azért nem csináltam az életben, mert szégyelltem, féltem, hogy ki nevetnek, és mennyi minden megtörtént velem, amit aztán szégyelltem, amitől féltem, hogy majd kitudódik, s nevetséges leszek mások szemében.

Úgyszólván állandóan mozgásban voltam, mindig és nagyon gyorsan újabb és újabb társadalmi rétegekbe kerültem, nem volt időm, hogy elsajátítsam szokásaikat, modorukat, erkölcsi felfogásukat. Örökös bizonytalankodás. Örökös félelem. Belefárad az ember, elfásul, eltompul, s ilyenkor nem képes felmérni, áttekinteni az utat, amit megtesz, egyszerűen úgy érzi, képtelen szilárdan megállni, képtelen élni.

Az apámnak sosem voltak ilyen gondjai. Rengeteget és szakszerűen dolgozott. El sem tudom másként képzelni, csak munka közben. Szedjük a kukoricát, ő két sort hajt, én egyet, mégis

nagyon elhagy. Egész nap tartja ezt az iramot, s ki sem fárad. Volt egy bátyja, csavaros eszű, tréfás kedélyű, fáradhatatlan szorgalmú tanyai paraszt, az első világháború idején mint tengerész valahol az Adrián hajózgatott. Mind a hat gyereke paraszt marad, befogja őket a munkába, s mire megnősülnek, mindegyiknek vesz tanyát földdel. A háború alatt, a beszolgáltatás idején senki sem tudott túljárni az eszén, hiába őrködött ott a cséplésnél az ellenőr, a mérésnél csak becsapta. Folyton spekulál. Élelmes, nyugtalan. A tanya mellett szőlőskert, s benne néhány olyan tőke is, amelynek a vesszejét még állítólag a tengerentúlról hozta, magtalan mazsolaszőlő. Büszke erre, senkinek sincs ilyen a környéken. Szeret iszogatni, sokszor látom beszíva, ilyenkor rendszerint az asszonyokról beszél, meg-megpödrí a bajsját, csipkelődik, kíméletlen, de ha visszavágsz, nagyon könnyen megsértődik. Piros, borvirágos az arca. Egy nap a lányánál dolgozik — negyvennégyben tűnt el a férje —, hordja ki a ganét a földekre. Ebéd közben rosszul lesz, mintha megakadna a torkán a falat, ledől az ágyra, s föl sem kel többé. Sosem betegeskedett, még csak panaszkodni sem hallottuk.

A gyerekei már nem maradnak kinn a tanyán. Kettejük negyvenötben amerikai fogságba esik. Írnak haza, érdeklődnek, milyen a világ erre, hogy fest a kommunizmus, merre vegyék a fogolytáborból az irányt. Az egyik hazajön, a másik, az idősebb, nyugat felé indul. A tanyai parasztgyerek nekivág a nagyvilágnak. Előbb Angliában, Dániában dolgozgat, aztán Amerikában, Kanadában tartózkodik. A másik fiú hazajött. Egészséges emberek, nyugodt az álmuk, nem kínozzák őket rémképek. Nekem meg reggelenként, ébredés előtt, félálomban mindig megjelenik a balta, nem tudni, honnan, ki hozza, csak látom, ahogy lecsap — oldalt fekszem — a tarkómra. Gyer-

mekkoromban csodáltam a cigányokat. A szőlő végében, a füzes mentén, nyárfasor állt, éles fejszékkel nekiálltak egynek-egynek, s egykettőre kidöntötték; így sújt le a nyakamra is a balta, nem fáj, nem is bánt, inkább élvezem ezt az ébredés előtti szertartást. Talán, mert ösztöneimmel érzem, hogy ez már az ébredés jele, vége éjszakai álmatlan vergődésemnek.

Nagy reményekkel jöttem az egyetemre. Aztán: hónapos szoba, menzák, nyugtalanság. Az első év vége felé megkezdődik az agitáció az önkéntes munkára, talán tizenketten vagyunk a csoporton, és senki sem akar jelentkezni. Az újságok azt írják, hogy mindenfelé lelkesen és tömegesen jelentkeznek a fiatalok. Autóutak, vasutak, gyárak épülnek. Egy szerb fiú vezet a megbeszélést, mindenki magyarázza neki, hogy miért nem mehet, családi és egyéb okokra hivatkoznak, unom ezt a két-színű játékot, undorodom tőle. Mire rám kerül a sor, egyszerűen azt mondom: — Én nem akarok menni!

— Éppen ez hökkentett meg engem, pontosan ez az, ami miatt hívattalak! — magyarázza kemény hangon egy szúrós szemű fiú ötvenkettő májusában, miután maga elé rendelt egy pici, ablaktalan irodába, ahol, be kell vallanom, félttem tőle, csak egy asztal, két szék a berendezés, az ajtó üvegén csomagolópapír, kívülről nem lehet belátni, fönn egy szál dróton villanykörte világít. Így folytatja: — Ma reggelre valaki elleneséges érzületű föliratokat ragasztott ki a folyosó falára, s a te határozott visszautasító kijelentésed kapcsán felmerült a gyanú, hogy . . .

Szólni akarok, de a fiú, az egyetemista szövetség egyik vezetője, megmutatja noteszét:

— Látod, mindenkinél van valami bejegyzés, magyarázat, de a te neved mellett semmi, csak az a három szó. — Nézem, milyen csontos a keze feje.

— Mi közöm nekem a plakátokhoz — próbáltam háborogni, de határozatlanul. Nyugtalanított, megijesztett az összefüggés.

Fölemelte ujját, türelemre intően és figyelmeztetően, éles arcvonásait még szigorúbbnak láttam:

— Azt majd még meglátjuk. Tudod, én elvégeztem a belügy nyomozóiskoláját, gondolom, hallottál már róla, és azért is akartam veled beszélgetni, hogy tisztázzuk a dolgot; őszintén mondom — lágyult el —, én sem hiszem, hogy igaz lenne . . .

Aztán megkérdezte, miért nem akarok önkéntes munkára menni. Láttam, nincs menekvés, nekem is magyarázkodnom kell, de sehogy sem ment, nem volt hozzá kedvem. Tartott egy előadást is arról, hogy most értünk a nagy nehézipari létesítmények építésének utolsó évébe, hogy minden erőnket erre kell összpontosítanunk, szólt a külföldi nyomásról, s hogy csak saját erőnkre támaszkodhatunk. Én közben haza-hazagondolok, tudom, hogy sokba kerülök apáméknak, s most még egy hónapot épp a legnagyobb dologidőben nem segíthetek nekik. Mégis úgy látszott, el kell mennem. A csoportból közben néhányan megpuhultak s jelentkeztek. Rámenősebb lett az agitáció. A vezetőségből jelentkezett néhány idősebb, beteges elvtárs is, őket példaként emlegették: „Látjátok, ők betegek, mégis az elsők között vannak!” Valóban így volt, de az indulásnál hiába kerestük őket. Otthon maradtak. Néha úgy éreztem, hogy beugrottam annak a nyomozóiskolát végzett havernak, bántott, hogy a barátai között aztán elhencegetett vele, hogy rám ijesztett. De végeredményben kellemesen múlt el az az egy hónap a porcelángyár építésén, nem volt túl nagy a tábor, közvetlen légkör alakult ki. Kétheti ott-tartózkodás után, mikor délben munka után felsorakoztunk, hogy megyünk a táborba ebédre, annyira tűzött fölöttünk a nap, hogy nem bírtam ki, összeestem, úgy vitt be egy bajuszos, mindig dörmögő fiú a vállán,

akár egy zsákot, az orvosi rendelőbe. Akkor este kitüntettek: a szokásos zászlóbevonási szertartást én végeztem el. A parancsnok igazán nagyszerű ember, a helyette is meg a nyomozó is, aki állandóan a konyhán dolgozott, mindannyian hangoztatták, hogy teljesen megváltozott rólam a véleményük. Azt hitték, hogy megrögzött reakciós vagyok, s féltek, hogy majd sok baj lesz velem az egy hónap alatt; de most meglepve látják, milyen becsületesen végzem a munkám. Többször is figyelmeztettek, hogy pihenjek is, ne dolgozzak annyit. Ez is elkésérített. Valóban így van? Mindig későn jönnek rá az emberek, hogy igazságtalanok velem szemben, bántanak, elítélnek, aztán beismerik, hogy tévedtek, de rajtam ez már semmit sem segít. Akkor, a munkaakción hagyott ott egy lány. Nem vesszünk össze, vacsora után egyszerűen nem velem, hanem egy másik fiúval ment sétálni. Ennyi az egész, meg sem kérdeztem tőle, miért mindez. Megérte ez az egy hónap, mégis jó visszagondolni azokra a napokra. Hazainduláskor kéthetes ingyenes üdülést kaptam jutalmul az Avalára, nem fogadtam el. Makacságból, önfejűségből utasítottam vissza, pedig ment egy földrajz szakos főiskolás lány is, akivel szerettem volna együtt üdülni.

Erős tél. Kemény. Nem fűtök. Újév körül nagyon köhögök, jéghideg szobában ing nélkül alszom. Megint valami, amit szégyellek: nincs pizsamám. Pizsama? Ott, ahonnan jövök, nem tudták, mi az, abban az ingben aludtak, amelyben nappal dolgoztak. Mikor kikerültem onnan az újabb környezetbe, láttam, hogy élnek mások, titkolnom kellett, takargatnom ezt is, nehogy kinevessenek. Emlékszem, már nagy gyerek voltam, s még mindig nem ágyban aludtam, este a kemence mellett összefordítottunk két karosszékkel, kimentem, s a gangról behoztam a darásláda tetejét, ráhelyeztem a székekre, aztán erre

jött a duci, a kabát, hogy ne legyen nagyon kemény. Külön szobában, egyedül nem mertem volna aludni, akkor is mindig félttem, mikor este ki kellett mennem a sötétbe a láda tetejéért. Talán normális lenne, hogy még büszke is legyek arra, hogy sikerült kijutnom ebből a — így mondjuk — primitív életmódból, hogy ma elértem, amit más ember elérhet, módomban van rá, hogy úgy éljek, ahogy általában a kultúremberek élnek. Mégsem nyugtat meg, inkább zaklat, marcangol ez a tudat. Elkeserít. Nincs önbizalmam. Nem becsülöm magam. Ha valami nagyobb dolgot határozok el, előre tudom, hogy semmi sem lesz belőle. Le se szarnám az ilyen embert, amilyen én vagyok. Önmagammal szemben sem tudok maradéktalanul őszinte lenni, ha bíró lennék, önmagamat kellene a legszigorúbb ítélettel sújtanom. Megszomjazom. Kiszáradt a szám. Gyermekkor: a csordakútnál, a bikaistálló előtt — a nagy vályúban meztelenül fürödtek a csordásgyerekek — odahajolok a kút vastag vascsövéhez, jobb tenyerem a kiömlő víz alá tartom, és a kánikulai délben szürcsölöm. Kimegyek a fürdőszobába, megnyitom a mosdó fölötti csapot, s mikor már jó hideg víz folyik, akkor hajolok most is úgy oda, és iszom a tenyeremből. Otthon is így szoktam esténként, mikor már mindenki alszik a házban, a pohárból nem esik jól. A szemeszteri szünetben hazautaztam. Szédelés. Magas láz. Étvágytalanság. Röntgen, tüdőbaj, kaverna, orvosságok, két műtét. Előtte lapok haza: jól vagyok, remélem, maguk sem betegek. Sosem lesz belőlem többet egészséges ember. Fanyar humorral biztattak: csak az első tíz év nehéz ebben a betegségben. Szanatórium, aztán megint az egyetem. Érdeemes?

Álmatlanság, morfiuminjekciók, orvosi tanácsok, ellenőrző vizsgálatok, gyanús leletek. Egy este. Egy asszony. Először látom. Nekem esik, ölel, csókol, harap. Második, harmadik

este. Félek, nem merem neki megmondani, hogy beteg vagyok, mi lesz, ha emiatt szakít velem. Tudhattam volna ezt előre. De hát mit tehetek? Megmondom neki, s kérem, ne haragudjon rám, hogy nem közöltem vele mindjárt első este; csak mosolyog, hogy ő ezt már tudja rólam, s egyáltalán nem zavarja a betegsége. A folytatás? Ezt megint el kell ásnom. Soha senkinek nem fogom elmondani. Kinevetnének, lenéznének, megvetnének. Így csak én teszem ezt önmagammal.

De akkor visszajött az életkedvem.

Oklevelet szereztem, munkába álltam. Lelkesedéssel dolgozom. Párizsi kirándulás. A belügy nem akar útlevelet adni. Fellebbezek. Aztán sikerül. Báméskodom a Concorde téren, a Szajna-parton. Kell, hogy legyen az ember életében valami, ami leköti az idejét, eltereli a figyelmét önmagáról. Habár lehet, hogy ez nagyon embertelen álláspont. Olyan, mintha állandóan mákonyt szedne, mindig nagyobb adag kell, s a végeredmény nem kétséges. A munkával is így valahogy vagyunk, végül kimerül, kidől az ember, s nem segít rajta semmi.

Megkérdézem, mikor lesz kész az új szálloda, mennyit kap a túlórásért, mikor költözik már új lakásba. S ahogy mesél — még mindig hihetetlen üdeséggel —, azon gondolkozom, miért kérdezem tőle mindezt most, hajnalban. Mintha csupa olyan dolgok lennének, amelyeket most mindjárt meg kell beszélni. Pedig csak időt akarok nyerni.

— Főzök egy erős kávét, jó? — ajánlja, s föláll, hogy a konyhába menjen; kísérem a mozdulatát, aztán szomorúan nézek vissza az üres fotelbe, gyerekkoromban éreztem ilyet, mikor kiröppent markomból a szeretett kismadár.

— Maradj — kérlelem, de meglepődöm, amiért egyszerre letegezem. — Megyek most már — hazudom, és végtelen vágyat érzek, hogy legalább a kezét megszorítsam. Nem merem

rászánni magam. Felnőtt embernek számítok, s most magam előtt is nevetséges vagyok, de félek, hogy minden közeledési kísérletemmel csak elijeszteném magamtól. Ülve maradok. Nézem, hogy kimegy a konyhába, közben bekapcsolja a villany-melegítőt.

Egyedül maradtam. Egy szekrény, egy kaucs, három fotel, asztal, könyvespolc, rádió, lemezjátszó. Van egy lemeze, szeretem hallgatni, odamegyek, s a rádió melletti dobozban keresgélem: Camus beszél a Fekete Orpheuszról. A rádión egy képtartóban az apja képe. Magas, kopasz férfi. A szeme, a tekintete — az ilyenre azt szoktuk mondani, hogy jó ember volt. Egy szerbiai városban néptanító. Kommunista. Gazdag lányt vesz feleségül, s azt is magával ragadja, beviszi a mozgalomba. Mikor elesik, az asszony nemcsak a gyerekek nevelését vállalja egyedül, hanem politikai szerepét is. Egy éjjel, mikor hazament, az asztalon nagy fehér papírlapot talált, a gyerekek azt írták rá: „Anyu, mi vártunk vacsorára, de ma ismét hiába, csak nem jöttél, hát mi elmentünk a mennyországba . . .”

De a gyerekek is, főleg Mira, a legfiatalabb lány, követték a példáját. S itt most, amíg várom, hogy megfőzze a kávé, muszáj megint arra gondolnom, milyen messze voltam én akkor a párttól. De tehettem róla? Azok az emberek, megnyilvánulások, jelenségek, viszonyok, amelyeket azonosíthattam velem, számomra annyira visszataszítóak, embertelenek voltak, annyira olyannak látszottak, hogy nem kívántam, nem tudtam elképzelni velük a közösséget. Kerületi és utcamegbízottak, harisnyabón-osztás, beszélgetés, kollektivizálás. Hogy beszéltek róluk?

A kerületi megbízott, szerb volt vagy orosz?, Borónak hívták, nagy örömmel jelentette be egy este a második kerületi otthonban: „Emberek, ma este nagyon nagy örömhírt hozok!”

Már előtte való nap úgy hívogatták össze a parasztokat, hogy jöjjenek, nagyon fontos dologról lesz szó, nem tudják, hogy miről, de nagyon fontosról. A teremben türelmetlenül várták, hogy mi lesz az a nagy örömhír. Azt remélték, hogy a beszo­l­gáltatást vagy az adót csökkentik. Boro körülnézett a fülüket hegyező öreg parasztok között, aztán folytatta:

— A beszo­l­gáltatási versenyben a mi kerületünk nyerte el a vándorzászlót. A második kerület a legjobb!

Az embereket mintha leforrázták volna:

— Ugyan, eredj az apád f . . . ba — hajoltak össze itt is, ott is kiábrándultan.

Az unokabátyám, aki az angol fogságból hazajött, egy maximumos, kuláknak minősített gazda lányát veszi feleségül. Ősszel tartják a lagzit. Újbor. A kukorica leszedve. Igaz, ennek jó része a lányos háznál még kinn hever a tanyaudvaron. Reggelig tartana a mulatás, de virradatkor megérkeznek a leltá­ro­zók. Jönnek lefoglalni a tanyát. Az itteniek észbe kapnak. Asztalhoz ültetik a hívatlan vendégeket, s amíg ezek a mara­dékból lakmároznak, a fiatal pár meg a násznép befogja kinn a lovakat, felpakolja a kocsira és viszi a vőlegényes házhoz, amit lehet. Mentik, ami menthető. Az öreget elviszik egy messzi városba, ott hal meg a börtönben.

A fiatalok, Kovács István meg a felesége, bérelnek egy tanyát, velük tart özvegy anyjuk, aki összeroppan, ágy­nak esik, tíz évig nyomja az ágyat, úgy kell emelgetni. Megváltozik a helyzet, a politika. Visszakapják a tanyát, a földet is. Sokat dolgoznak, jószágot nevelnek, ahogy mondani szokás: szépen összeszedik magukat. Mintha közben semmi sem történt volna. Szenvedés. Rettetés. Bizonytalanság. Elfelejtí az ember? Új bajok, új örömök jönnek, nem érkezünk a régieken rágódni. A városban vettek házat, nagy összkomfortos lakás, vízvezeték,

fürdőszoba. Azt lehet mondani, mindenük megvan, nem tudják, mi az anyagi gond. Két gyerek: egy fiú és egy lány. Jó... Az apjukat elvitték. Egy ember meghalt a börtönben. Ártatlanul? Egy kulák. Ezt az egészet így nagyon könnyen el lehet intézni. „Nagy valami, majd még sajnáljuk is! Nem? Osztály-ellenség.” És folytathatjuk tovább a gondolatot: ő is kizsákmányolta a szegény napszámosokat. Azoknak a zsírjából szedte össze a gazdagságát, azoknak a verejtékéből gyarapította tovább...

Hol az igazság?

Sokat vitatkoztam magamban ezen. Kérdeztem: muszáj volt ennek így lenni? Hivatalosan talán tisztázódott is a dolog. De önmagunkban? Nehéz helyzetben volt az ország, szükség volt a gabonára, a pénzre is, aki viszont nem teljesítette kötelezettségét, azzal nem lehetett teketóriázni. Forradalom. Proletárdiktatúra. Ez igaz. Ez az elmélet. De hogy valósul meg, hogy torzul el ez a gyakorlatban, s éppen az eltorzulások követelnek sok, főlegesen sok áldozatot. Hogy lehet ilyen esetekben elkerülni a személyi bosszút, a visszaéléseket, amelyek számtalan esetben kifejezésre jutnak, s amelyek megcsúfítják, beszenyezik a legszebb eszmét is?

Az unokafivéremnek ez az életútja, apósának tragédiája évek óta bennem él. Talán sosem tudok megszabadulni tőle. Pedig sosem láttam az öreget, csak hallásból ismerem. És végeredményben, ez csak egy eset. Igaz, nem közönséges eset. Már a folytatása miatt sem. Mikor már egyenesben voltak, talán el is felejtették — ha egyáltalán el lehet felejteni — a fájdalmakat, az asszony megbetegedett. Kihívták az orvost. Az öreg, de nem becsült doktor dörmögött egy kicsit, hogy miért hívják közönséges nátha miatt is, aztán kiírt egy doboz aszpi-

rint. Két napra rá, éjjel, az asszony fölébresztette férjét, hogy rosszul érzi magát. Fél óra múlva meghalt.

Órára nézek: három elmúlt. Fölállok megint, nyújtózom egyet, ropogtatom a csontjaim.

— Mindjárt kész — szól be Mira a konyhából. — Nem is kérdeztem . . . vacsoráztál te?

Az ablakhoz lépek, kinézek az utcára. Csöndes, kihalt. Elaludt a főváros. Talán két óra még és elkezdenek csörögni az ébresztőórák. Aztán álmosan, ásítózva megindulnak a pizzamás emberek a fürdőszobákba, zuhognak a víztartályok. A megszokott békés reggel életritmusa. November huszonhanyadika is van? Akkor, huszonnégy évvel ezelőtt, azon a szörnyű éjszakán is így szitálhatott a havas eső . . .

Mintha most virrasztanám át azt az éjszakát, amit akkor a gyermekek nyugodt álmával átaludtam. Honnan is sejthettem volna, hogy mi történik a volt szálloda pincéjében és a folyóparton, a lövészárók mentén. A környéken lakók hallották az éktelen jajgatást, a fájdalmas nyögéseket, a sivalkodást, a lövéseket, de később sem mertek róla senkinek beszélni. Hordtam tovább a nagybátyámnak az ebédet, de még sokáig nem tudtam semmit arról a szörnyű éjszakáról.

Mira behozta a kávé. Ahogy élém tette, egymás szemébe néztünk, s a tekintete most is olyan megnyugtatón és bátorítón hatott, mintha csak kínálta volna magát.

Elhatároztam, hogy felteszem neki mégis azt a kérdést, amely már régóta kínoz. Előbb azonban megkértem, hallgassuk meg a Camus-lemezt.

Illatos kávégőz. Camus rekedtes hangja. Csordultig vagyok szorongással.

Keresi a tekintetem. Van benne valami a francia nők bájoságából.

— Ugye szép? — kérdezi mosolyogva, s ha nem látnám az arcát, hangjából is érezném, hogy kacér mosoly kíséri. Honnan van ereje ennyi bukás után? A válasz helyett ezt kérdelem tőle:

— Kitől örökölte ezt a vitalitást? — Zavaromban megint hol tegezem, hol magázom.

Tisztában van vele, mit jelent ez neki, s csak ennyit mond, egyet bólintva hozzá:

— Ez a szerencsém.

— Ez többet ér, mint száz pszichiáter — mondom irigyen.

Tudtam, hogy ezt nem hagyja rám. A pszichiáterről már le akartam beszélni, de nem sikerült. Ragaszkodik hozzá. Azt mondja, mióta odajár, sokkal jobban érzi magát, az altatók és csillapítószeres is hatásosak.

— Tudok én az ellen jobb orvosságot is!

— Mi ellen?

— Az álmatlanság, a nyugtalanság ellen.

Élveztem a helyzetem. Én, aki magamat sem tudom eligazí-

tani, most másnak adok, osztogatok apai tanácsokat. Az ember szereti megjátszani az egészséges, bölcs, áldozatkész polgárt.

— Á, jó ez nagyon — ellenkezik —, nem tudja maga, hogy néztem én ki, milyen sovány voltam.

Kiissza a kávé, aztán rágyújt. Elfújja a gyufát, majd mintha nem akarná folytatni ezt a témát:

— Nem is mondja, hogy jó kávé főztem — hanglejtésében, színében bújócskát játszott a szemrehányás.

— Jaj, nagyon finom, de hát már annyiszor dicsértem, hogy gondoltam, fölösleges.

Tovább akar játszani:

— A dicséretből sosem elég!

— Nézze — szoltam nagyon komolyan —, egy forradalmár ilyet nem mond. Ez már csak a pszichiáter hatása lehet. És biztos lehet benne, hogy nála és a tablettáinál is többet ér este, lefekvés előtt néhány baráti szó, amely nem más, mint kinyújtott kéz, felkínált barátság . . .

Nem tudtam befejezni a gondolatot. Éreztem, hogy szavalok, szónokolok. Ezt pedig magam sem szeretem hallgatni. Lopva ránéztem. Enyhe fölénnyel mosolygott vissza. Láttam, egyet-ért velem. Aztán:

— Tudom én azt, de hogyan?

Nem tudtam tovább mit kezdeni a gondolattal.

— Mikor volt itt a Saveta? — Ez egy cigányasszony, aki mosni, takarítani jár hozzá. Ha itt van, délután összejön a házból minden boldogtalan özvegyasszony, feketéznek, felfordítják a csészéket, és Saveta jósol nekik.

Kifogytam minden témából? Zavaromban a csipke asztalterítő szélét sodorgattam. Emlékszem rá, már gyermekkoromban is — otthon még hagyján, de vendégségben is —, ha asztalhoz ültünk, egykettőre fonogatni, kötözgetni kezdtem az

asztalterítő rojtját, s ezt nyilván nem lehetett a jólneveltséggel magyarázni. Ma is sokszor rajtakapom magam, hogy ezzel szórakozom, próbálom leplezni zavarom. Magamhoz húzom a kezem, mindkét karom a fotel karfájára helyezem. Lejárt a Camus-lemez.

— Végtelen sokáig tudnám hallgatni — mondom, újra neki-vágva. De sehogy sem megy. Vizsga előtti szorongás: rövid az idő, nem érkezem az egész anyagot átvenni. Most is kegyetlenül múlnak a percek. Mióta itt vagyok már! És hanyadszor! Készülök, készülődöm és nem tudok, nem merek közel kerülni hozzá. Egy kérdést nem merek föltenni neki. Túl nagy a kockázat. A kísértés is. Hátha megharagszik, megsértődik, s oda a barátságunk. A halásznak vagy hajósnak, aki mindig csak a párt mellett evezget, és nincs bátorsága nekivágni a nyílt tengernek, mi lehet a sorsa? Mikor először voltam szerelmes, akkor ügyetlenkedtem így.

Ilyen lenne az alkatom? Majdnem félek, hogy beteg vagyok. De nem, hát azelőtt, más asszonyokkal egész más volt. Talán annál rosszabb: ezzel kezdődik az öregség. Hanyadszor találkozzunk már, mindig kedves, senki sem volt ennyire nyílt és őszinte hozzám, mint ő már az első alkalommal. Talán ezzel is ijesztett meg. Egyszerre olyan sokat adott magából, hogy nem merem kockára tenni. Ez lenne a taktikája?

Újévre Görögországba készül, csoportkirándulás. Erről, a tervekről mesél. Nem tudom kísérni. Ki-kihagyok. Ha visszakérdezne, szégyenben maradnék. Mesél, és nem sejti, miről gondolkodom, mi bánt, mi az, amit nem tudok megfejtetni. Hogy torpantam így meg nála? Ha itt vele nem tudok őszinte lenni, mi lesz az igazsággal reggel, amikor a bőrömet viszem vásárra? Elvirával, a német asszonnyal egészen másként ment. Egy éve ismertük már egymást, naponta találkoztunk, aztán egy délelőtt

a klubban megmutatta, hogy vett két jegyet az olasz középkori zene hangversenyére, van-e kedvem eljönni. Művelt asszonynak tartottam, örültem, hogy a társaságában lehetek; már kisgyerek korában nyelveket tanult, illemszabályokat, a háború alatt került ide, itt is maradt, egy partizántiszt vette feleségül, három gyereket szült. Most, hogy felkínálta a jegyeket, egy kicsit mintha zavarba jönne. Szükségesnek tartja, hogy megmagyarázza: mindig két jegyet vesz, s akkor hol az egyik, hol a másik barátnőjét hívja el, a férjével hangversenyre nem megy soha. Én sem a hangverseny miatt fogadtam el a jegyeket. Előtte megittunk egy konyakot, a szünetben még egyet. Október volt, hűvös este, sietett volna haza, de mert nagyon kértem, a kedvemért bejött velem kedvenc éttermembe vacsorára. Megittunk egy-egy liter rizlinget.

— Te nem is veszed észre, hogy én egész este nem gyújtok rá — szólt Elvira játékos szemrehányással, mikor már hívni akartam a fizetőpincért.

— No de miért?

— Azért, mert azt mondtad, hogy te azt nem szereted.

— De igazán bántana, ha úgy vennéd, hogy terrorizálni akarlak.

Este tizenegy elmúlt, de az étterem még mindig tele volt. Egy szál cigány és egy zongorista. Szomorú nóták. Milyen röhejes, és mégis mennyire kell ez.

— Dehogy terrorizálsz! Éppen arról van szó, hogy nem is éreztem szükségét annak, hogy rágyújtsak.

— Vigyázz, mert még elbízom magam.

— Viccen kívül, nagyon jól éreztem magam veled.

Az utcán hűvös szél fújt, csörgött a platánok lombja, átfogtam a vállát. Csak éjjél után egyig maradhatott nálam. Egy darabig elkísértem, elbúcsúztam tőle, de nem mentem haza,

volt egy balett-táncosnő ismerősöm, fölmentem, becsöngettem hozzá. Egyedül lakott a városházával szembeni toronyház negyedik emeletén, egyszobás lakásban. Az ágyból riasztottam föl, s aztán mindjárt vissza is feküdtem vele. Reggel értem haza, s azon töprengtem, hogy fér egy éjszakába ennyi öröm, boldogság, ekkora feszültség.

Ez még sok éjszakán át tartott. Néha mesélt a gyerekeiről, a férjéről soha, a feleségem iránt sem érdeklődött. Néha úgy viselkedett, mint egy kislány, máskor meg szomorú volt, s nem tudtam egyetlen mosolyt sem az arcára csalni.

— Csak attól félek, hogy szerelmes leszek még beléd — mondta egy este, mikor hazafelé kísértem.

— Még nem vagy? És még be is vallod? — adtam volna a sértődöttet.

— Ez nem az. Szeretlek, kívánlak, de...

— És miért félsz attól? Az csak szép.

Mélázott a hangja, határozatlan volt, de meggyőző:

— Nem tudod te... Az fájdalom... szenvedés is... milyen szörnyű tud lenni...

Hallgattam, arra gondoltam, azt kutattam magamban, voltam-e én már ilyen helyzetben.

— Rám unsz majd — folytatta —, elegend lesz belőlem... Elmész tőlem... tudod már, hogy szokott ez lenni...

Nem tudtam, egyszerűen képtelen voltam neki azt mondani, hogy nem hagyom el soha. Ezt az icipici illúziót is sajnáltam tőle? Dinamika, iram, lángolás. Elégés. Már a balett-táncosnőre gondoltam. Csak úgy, rutinosan mondtam:

— Minek erre gondolni most?

Mesélt a nagy szerelmekről, amelyeket már a házassága idején élt át. Sok mindent nem értettem. De egyre kíváncsibb lettem rá. Úgy találtam, hogy sajátos, külön világa van.

Egyéni értékrendszere. Erre építette az életét, alapozta állásfoglalását. Egyforma következetességgel a politika, a házasság, a művészet kérdéseiben. S egyforma szigorral önmaga és mások tettei iránt.

Nem meséltem róla a barátainak, senkinek. Örültem, hogy csak az enyém.

Az igazsághoz tartozik, hogy minden vonzalom akkor kezdődött, mikor megtudtam, hogy Elvira G. valahonnan a Dunántúlról származik, s az anyja még magyar volt. Tréfásan, de úgy, hogy nem baj, ha komolyan veszi is, javasoltam neki, menjünk fel együtt Pestre.

— Jó — mosolyodott el —, a háború után még nem is voltam.

Később többször figyelmeztettem ígéretére, de mindig talált kibúvót. Belenyugodtam: nem megy a dolog, mit csináljak. Akkor jött a hangverseny. S utána a vacsora.

— Nem is kérdeztem, hová valósi vagy te? — kérdezte, mikor az ő családfáját már végigelemeztük.

— Tiszacsóki ← mondom, s alig egy pillanatra rá elneveti magát. Megátalkodva várom, mit nevet.

— Ott az a nagymalom nem?

— Igen, igen, a Tisza-parton.

— Na, látod, annak a malomnak az én apám volt a németországi képviselője. Emlékszem rá, mikor megjött az új liszt, egy sákkal mindig felhoztak a lakásunkba, s azt fogyasztottuk.

Megállt. Mélázott. Emlékezett.

— Mintha tegnap lett volna, magam előtt látom a leplombált liszteszsákon a kék-piros kartonpapirost, a malom címkéjét.

Ámulva hallgattam, nem tudtam magamhoz térni. Micsoda játék a véletlennek! Gyermekkoromban mennyit játszottunk

ott a nagymalom körül a Tisza-parton. S ő akkor, hány száz vagy ezer kilométerre tőlünk, a malom címkéjét nézegette! Hogy aztán harmincnál is több évre rá találkozunk . . .

— Hát mégis van akkor isten . . . — mondtam, mert csak butaság juthatott az eszembe.

— Nem. Hullámok vannak. Lebegnek a világűrben, s végül találkoznak.

— Micsoda teória!

— Nem teória. Ez tudomány!

A hullámoktól visszatértünk az étterem füstös valóságába.

— Látod — mondta, mintha önmagának tenne szemrehányást —, a szülővárosod felől érdeklődtem, s aztán megint én meséltem. De legalább tudod, milyen kuszált és homályos az őseim múltja. Vigyázz — rántotta fel figyelmeztetőn vékonyra borotvált szemöldökét —, veszélyes vagyok!

Aztán mégis kiváltotta az útlevelét. Megbeszéltük a pesti utat. Egy héttel előtte a férje hirtelen megbetegedett. Éjjel rohamokat kapott, mentők vitték a kórházba, feküdnie kellett, szednie az orvosságot. Már másnap délelőtt telefonált a hivatalomba, ne haragudjak, estére nem jöhet, mégiscsak tekintettel kell lennünk.

Este azért találkoztunk egy fél órára az Opatija kávéházban. Tanakodtunk, mi legyen a pesti úttal. Férje helyzete, állapota nemhogy javulna, inkább rosszabbodik.

— Talán még sincs értelme így elmenni — mondta.

Nem adtam, úgy éreztem, nem is adhatok neki semmilyen tanácsot. Néhány pillanatnyi hallgatás után folytatta:

— Meg is sértődne biztosan. Pedig ő is itthagyna.

Örültem már, hogy egyedül utazhatok, s szorongva, titkolt reményekkel kérdeztem:

— Gondolod?

— Holtbiztos, mert már meg is tette, csak akkor még kicsik voltak a gyerekek, és sokkal nehezebb volt, mint most. Persze, ő ezt már elfelejtette. Nos, én nem!

Sajnáltam. Bántott is a kegyetlensége. Ő is megsejthette, hogy kicsit túlzott. Enyhíteni próbált:

— De ne hidd, hogy bosszút akarok állni. Csak . . .

Látom, érzem, jelét adja, hogy mindenestül az enyém. Ez mind többször nem tetszik. Olyankor elveszik. Megszűnik. Nekem meg éppen az kell, ami olyan távoli tőlem. Nem tudom megmagyarázni magamnak a ragaszkodását. Ő megkísérli néha. De nem meggyőző. Nem tudom elhinni neki. Családja van, mindent megkapott, ami az elképzelések szerint a boldogsághoz kell. Miért bujkál akkor velem, mi szüksége rá, hogy fellopakkodjon hozzám, hogy a férje, a gyerekei, az emberek előtt kockára tegye azt a tisztességet és megbecsülést, ami körülveszi? . . . Mondom is: mit akarsz velem, hát látod, én olyan hitvány, olyan senki vagyok . . .

Elmeséltem neki a kételyeimet, az aggályaimat, a nagybátyám történetét, s a többi élményeim is a felszabadulás után. Először dermedten nézett rám. Alig tudott megszólalni:

— No jó, de akkor . . . hát én akkor most már végleg nem értem, hogy jutottál te ide? Hány éve párttag vagy, igen felelős, ha akarsz, még politikai munkát végzel, hogy ne mondjam, a rendszer szolgálatában állsz, közben csupa olyan élményben volt részed, amely alapján hát . . . érted, mire gondolok?

— Hogyne — kapcsolódtam be a gondolatba.

— Akkor meg tudod magyarázni?

— Csak az egész életem lehet rá a magyarázat, csak ha azt, a teljes igazságot ismernéd, csak akkor érthetnéd meg —

de éreztem, megint bántóan oktató a hangom, s abbahagytam a magyarázkodást.

Egyre többször éreztem tehernek az ágyban is. Kedves voltam vele, viszonyoztam a játékait, de én nem kezdeményeztem soha. Utóbb már nem is hívtam, ő jött vagy jelentkezett, érdeklődött, hogy mikor vagyok szabad. Egyre közönyösebb magatartásom még inkább fokozta irántam való ragaszkodását. Akkor hétfőn is nálam volt, mikor kitört a háború. Tíz óráig az ágyban maradtunk, utána mentem be, mit sem sejtve, a hivatalomba, s ott már tartott a politikai gyűlés, hadonászó szónokok tüzes hangú beszédekben ítélték el a támadókat. Ki tudja — döbrentem meg —, talán a harmadik, a legvégzetesebb világháború tört ki; tőlünk ezer kilométerre hullottak a bombák, dübörögtek a tankok, potyogtak a repülőgépek, mi meg összebújva feküdtünk az ágyban, néhány órával később tudtuk meg, hogy fellángolt a világ. Mintha büntudatot éreztem volna.

Miután elváltunk, egy óra múlva felhívott a hivatalomban. Neki is ez volt az első kérdése:

— Nos, mit szól hozzá? Amíg mi ott . . .

Mindig tudott játszani. Hogy volt még ereje, kedve vidámnak lenni? Csak ne lett volna már olyan rozsdás a bőre. Az ő nyakán vettem először észre, hogy megrozsdásodik az idősebb asszonyok bőre, elveszti selymét, simaságát. Az izmaik is elvesztik rugalmasságukat. Féltem megsimogatni, mert viszszataszító érzést váltott ki bennem. Mira éppen az ellentéte. Olyan egészségesen sima az arcbőre — se szemölcs, se pattanás, se egy ránc rajta —, mint az ártatlan kis elemistáké. Nem is lehet elképzelni, feltételezni róla, hogy gonosz is lehet. Amit az életéről tudok, abból úgy látszik, csak tűrte, elszenvetted a gonoszságokat, de másnak nem okozott.

— Na, hát akkor megyek — álltam fel —, úgy látom, hiába várom, hogy kidobjon.

Fölnéz rám, mintha nem akarna fölállni:

— Maradjon. Hova megy ilyenkor? Hat óra sincs.

— Be kell vallanom, hiába jöttem. Kérdezni akartam valamit, s nem volt erőm hozzá.

— Nahát, nem is tudtam, hogy ilyen félelmetes vagyok.

Búcsúra nyújtottam a kezem. Úgy éreztem, hogy utoljára látom, hogy sosem jövök ide többé, hogy ma éjjel hallottam utoljára a Camus-lemezt.

Megmozdult az ölében pihenő keze, aztán mintha meggondolta volna. Mira továbbra is ülve maradt. A szemébe néztem, fáradtabbnak látszott.

— Meg sem kérdezte, miért jöttem.

— Vártam, hogy magától megmondja.

Valahol a városban tűz üthetett ki. Az ablak alatt vonító szirénával robogtak el a tűzoltókocsik.

— Nézze — ültem vissza előbbi helyemre, s egészen közel hajoltam hozzá —, maga valamikor, talán húsz évvel ezelőtt, olyan közel állt a párthoz, hogy szinte azonosult vele, én meg akkor kimondhatatlanul távol voltam tőle. Azóta maga mintha állandóan távolodna, én meg fokozatosan közeledek. Mi ez? Vagy inkább a párt távolodik tőlünk, illetve közeledek felénk?

Összehúzta a szemét, szokatlanul komoly lett:

— Ez az utóbbi . . .

— Gondoltam. De ez csak jó. Hát azért azok mégis szörnyű idők voltak. Nem?

Remegett a keze, a szája széle, amikor újra megszólalt:

— A minap itt volt az anyám meg a barátnője, akivel együtt harcolt, arról beszélgettek, hogy mi mindent éltek át,

s voltak dolgok, amelyekről már nem tudták biztosan, a fasiszta gyűjtőtáborokban történt-e velük, vagy most 48 után . . .

Nem akartam, hogy sírva fakadjon, s éreztem is, az én kérdéseimnek itt nincs semmi keresnivalójuk, őt sokkal súlyosabbak gyöttrik.

Csöndben néztünk egymásra. Fájdalmat okoztam neki, emlékeztettem valamire, amit legjobb lenne elfelejteni. De ha most elmegyek, azt mondja majd, hogy szököm, hogy nem tetszik, amit mondott.

Kinn az utcán derengni kezdett a reggel, bennem is egy felismerés. Rögtön ki is akartam mondani, de meggondoltam, úgymint csak saját használatra alkalmas. Más, így Mira se menne vele semmire, önmagamnak talán jó lesz megjegyezni: egy városszéli parasztudvar perspektívájából kialakult bennem egy kép a világról, s mikor kikerültem a rothadó szárkúpok düledező szalmakazlak, légyrajos istállók, tyúkszaros fészerek közül, akkor megdöbbenve kellett látnom, hogy a világ nem olyan, amilyennek én az addigi magaslatokról (ha tűz miatt félreverték a harangot, akkor a góré tetejére másztam föl, onnan lehetett legmesszebbre látni) megismerhettem; most összeomlik bennem egy hamis világkép, de vigyáznom, óvakodnom kell minden újabb elhamarkodott állásfoglalástól, előítélettől, egyoldalúságtól, mert az már végzetesebb lehet, mint az első volt. Persze nem lehet, hogy ne alkosson magának képet az ember a világról, s állást is kell foglalnia, de rengeteg munka, emberfeletti áldozat és erőfeszítés kellene hozzá.

Ez volt az, ami derengett, amiről úgy gondoltam, nem érdemes kimondani, s amiről — mint általában az ilyesmiről — ha megtudom, akkor majd csak sok év után tudom meg, hogy volt-e értelme.

A szomszédból áthallatszott az ébresztőóra csörgése.

Egy göndör hajtincs a homlokára hullott. Szerettem volna visszasimítani, aztán tenyerembe fogni a fejét, és sokáig, végtelen sokáig nézni a szemébe. Kimondhatatlanul jólesett volna.

De elérhetetlen távolságban állt tőlem. Mint a hőstettek is. Sosem éltem hősök között, s hitetlenkedve fogadtam a róluk szóló meséket, olvasmányokat is. A háború idején a környezetemben élő emberek, noha nem látták a pusztítást, csak az újságban olvastak és a rádióban hallottak róla, egyre csak azt mondogatták, hogy „hát itt most nagyon sokan elpusztulunk, de akinek sikerült túlélni, az a háború után majd jól fog élni”; nosztalgiával mondták ezt, mintha tudnák, hogy ők már nem érik meg. Gyávaság ez, óvatosság, közömbösség, amit én is magamba szívtam, s ami döntően befolyásolta alkatom kialakulását? A bikaistállónál, az artézi kúttól nyugatra terült el az a nádas, sásos lapály, amelyben állítólag piócák is tanyáztak, sokszor jártam arra, útba esett a földek felé, de a piócákról olyan rémtörténeteket meséltek — rátapad az ember láb-szárára, kiszívja a vérét, s ha le akarják venni, csak még inkább csimpaszkodik —, hogy a lapály közelébe se mertem menni, pedig gyakran láttam, hogy a part alatti gyerekek mezítláb is bementek a sás közé.

66

Mennyi ellentét, egymásnak ellentmondó felismerés, merő képtelenség! A történelem, ahogy a középiskolában — a banalitásig, a hazugságig leegyszerűsítve — tanították, s aztán később, az újabb ismeretek, amelyeket sehogy sem lehetett összeegyeztetni azzal, amit a középiskolában tanultam. Néha kétségbeesve éreztem, hogy mintha csak szándékosan hülyéket neveltek volna belőlünk. Meg kellett tanulni valamit, ami nem volt igaz, vallani kellett, mert különben megbuktunk volna. Nem is tudtuk mi azt akkor gyerekésszel megítélni, hogy mi igaz, mi nem, sok dolog azonban annyira ellenkezett a józan ésszel, hogy bennünk is bizonytalanságot ébresztett.

Lassan aztán sok minden kiderült.

Az embernek ki kell állni a szélre, állnia kell a szellemi kosavák és bórák vad áramlatait, ezek szétzavarják a tévhit felhőit.

Még negyedikes gimnazista koromban — akkor nyolcosztályos volt a gimi — bevezetnek egy SKOJ-sejtbe. Jelölt lettem vagy ilyesmi. Titokban jöttünk össze, egyik osztálytársam, Kis Laciék lakásán. Estefelé gyülekeztünk, mikor már sötétedett, aztán egyenként mentünk el, nehogy feltűnő legyen. Csodálatosnak tűnt ez, sehogy sem értettem, mire jó a titkolózás. Laci szülei és a rokonság is kommunista. Járják

a tanyákat, szedik össze a gabonát. Egyik asszonyról azt mesélték, hogy bajuszuknál fogva ráncigálta a parasztokat, meg hogy lepörkölte a bajuszukat. Később a börtönben fölakasztotta magát. Nem hallottam rá egyetlen sajnálkozó szót sem. Szörnyűségeket meséltek róla. Az eszme megszállottja volt? Meg volt róla győződve, hogy nemes és hasznos munkát fejt ki, küzd az osztályellenség ellen, s életét is kockára téve harcolt azért, hogy a nehéz helyzetbe jutott országban a dolgozóknak meglegyen a mindennapi kenyere? Végeredményben talán erről volt szó. A legnemesebb eszmékről, de a történelemben nemegyszer előfordult, hogy ezek nevében szörnyűségeket vittek véghez.

Nem láttam soha ezt az asszonyt, csak hallottam róla, a feudalizmus korabeli legendák szólnak így a kegyetlen uralkodókról, s a népmesészerű befejezés sem hiányzik: a bűnös elnyerte méltó büntetését. Vajon így van-e? Asszony volt. Micsoda ambíciói lehettek? Milyen ambíciói lehetnek egy asszonynak?

Elvira G. talán a másik véglet. Eljár fölötte az idő, meg nőnek a gyerekek, s ha fekszem vele az ágyban — az idősebb nők mind így izzadnak? —, sokszor gondolkozom, nem ostobaság-e mégis, amit csinál. A férje már bajosan fekszik le vele, ha én lennék a férje, nyilván én sem tudnám ezt megtenni, a megszokás, az unalom megöl minden vonzódást, minden érzelmet. De az asszony még szép, kívánja a férfiakat, udvarolnak is neki, miért is tagadná meg magától azt, ami jólesik, amiben élvez, amire szüksége van? Embertelen és értelmetlen is lenne az az erkölcs, amely ezt megtiltaná neki. De nem tudtam nem gondolni a férjére, a magas rangú katonatisztre, aki, amíg felesége nálam van, talán éppen a leckét kérdezi ki a gyerekektől, vagy elkeseredetten kártyázik a cimboráival, s ezek — mert most is veszít, s mert nyilván sejte-

nek is valamit — szokás szerint ugratják, hogy nem lehet a szerelemben is szerencséje, meg a kártyában is; ezzel szembe kerültem előbbi okfejtésemmel, s megint csak oda lyukadtam ki, hogy talán mégis az a természetes és normális, hogy mikor a házastársak megunják egymást az ágyban, mikor megszűnnek egymás szeretője lenni, akkorra kialakul, kifejlődik, létrejön bennük valami új szükséglet — gyereknevelés, hivatás —, amelynek a kielégítése leköti, foglalkoztatja őket. De hát ez csak általános feltevés, s az emberek konkrét cselekedeteikben, állásfoglalásaikban szerencsére nem sokat törődnek az ilyesmivel.

Két asszony, két ellentét. Igaz, Elvira G. is harcolt. Egy német asszony a partizánokhoz került, ő is kockára tette az életét, de most huszonvalahány év után, mikor felteszem neki a már szállóigévé vált kérdést, hogy miért harcoltunk, akkor egyből rávágja: „Ezért!”, s újra magához szorít. Nem lehetett nem érezni a kegyetlenséget ebben az egyetlen szóban. De ki a kegyetlen: az asszony, aki ezt mondja, vagy az idő, a körülmények, amelyek erre készítetik, kényszerítik?

A kérdés vonatkozhat a bajuszrángató asszonyra is.

Kis Laciéknál néhány összejövetelem a Komszomolról megjelent kis könyvet olvassuk öten. Utána beszélgetni kellene, kérdezni, hogy mit nem értettünk, de mintha minden világos lett volna, senki sem kérdez semmit. A negyedik összejövetelem után Lacitól, aki komolyságával felnőttként hatott, konkrét feladatot kaptunk. Másnap reggel találkoznom kell a megbeszélthelyen egyik társammal, aztán ketten elmegyünk egy darálós utcájába, ott fogunk sétálni, hogy ellenőrizzük, hány zsákot visznek be hozzá, vezet-e nyilvántartást, vagy csal és spekulál. Szörnyű belső tusák után elindulok otthonról, de nem megyek el a kijelölt helyre. Nem teljesítettem a feladatot.

Vállaltam, nem volt merszem visszautasítani, de aztán kihúztam magam a teljesítése alól.

Nem ez volt a döntő, de hogy így lett, hogy akkor nem lettem SKOJ-ista, abban közrejátszott egy előbbi élményem is. Alighanem az volt az első háború utáni önkéntes munka a városban, lenn a rétben, a Keresztesben ástuk fel a tavaszi vetés alá a kertet. Lelkiismeretesen dolgozom, kétszer annyit megcsinálok, mint mások, este rohammunkást avatnak, és nem az én nevem olvassák fel, hanem Kis Laciét. Mindenki azt mondta, igazságtalanság történt. Protekció. Nem értettem, de erre is visszaemlékeztem, mikor nem mentem el a darálót ellenőrizni.

A következő titkos összejövetelen azért megjelenek. Ülünk a szoba homályában, mindenki beszámol, elmondja, hogy végezte el feladatát. Kellemetlenül érzem magamat, mit mondjak nekik, hogy magyarázzam meg elmaradásomat. Félelmem nem volt alaptalan, felelősségre vonnak:

— Miért nem mentél?

— Miért ülsz akkor itt egyáltalán?

— Mit keresnek köztünk az ilyenek?

Föl akarok kelni. Legjobb lesz, ha elmegyek, hiszen, a kérdésekre nem tudok válaszolni, nincs mit mondanom, mivel védenem magam. De nincs merszem elmenni se. Egy villany-szerelő fia ül mellettem, ő válaszol helyettem:

— Biztosan csak azért, hogy dicsekedhessen veled, hogy SKOJ-ista. — Kellemetlen hangja volt.

Itt megint meg akartam szólalni, hogy erre egyáltalán nem vagyok büszke, hogy nem én kéredzkedtem ide, hanem úgy hívtak, mégsem szóltam semmit, s aztán vége lett a tanévnek, a sejt nem ült össze többet, vagy csak engem nem hívtak.

Negyedik után Kis Laci műszaki középiskolába iratkozott.

Akkor jött divatba ez az iskola, nagy agitálás folyt, hogy minél többen iratkozzunk oda, mi addig csak a gimnáziumról hallottunk, ez új dolog volt, s Laci mint haladó, kommunista szülők gyereke, oda iratkozott. Így ideiglenesen megszűnt a sejt munkája, csak jóval a tanév kezdete után, decemberben szól egy vidékről jött nyurga, szőke fiú, aki már ismétli az ötödiket, hogy hallotta, én már jelölt voltam, mivel most újra megszervezik az összejöveleket, menjek el délután ötre a negyedik kerületi otthonba.

Vége volt az órának, együtt mentünk ki a folyosóra, halkán, bizalmasan beszélt, s vékony lányos ujjjaival végigsimított hátrafésült ritka haján.

Nem örültem a meghívásnak, kellemetlenül éreztem magam, s azt válaszoltam:

— Nézd, én inkább nem mennék.

Meglepődött, világoskék szeme zavartan pislogott, megálltunk, megvakarta a tarkóját, s felnőttekhez illő komolysággal kérdezte:

— Miért?

— Nem látom értelmét — ma is emlékszem erre a rövid válaszra, bár nem tudom, honnan támadt bennem egyszerre ekkora határozottság.

— Dehogynem — ellenkezett —, mindjárt más a tanulás is, segítünk egymásnak, látod, nálam is... — itt meggondolta, nem fejezte be a mondatot, ismétlő volt, s megint hat-hét tantárgyból állt bukásra. Észrevette, hogy nem a legmeggyőzőbb példára hivatkozott. Távozóban röviden hozzátette:

— Na jó, gondolkozz még.

Állok a tanterem bejárata előtt, ámulva nézek utána. Ijesztően bamba lehet a tekintetem, s egy bánáti fiú — mindig a lányoknál elért sikereivel volt elkeveredve, később lemaradt

néhány évet, többször is ismételt — nyilván hogy magamhoz térítsen, elém állva mellbe vág, hogy hanyatt vágódom a folyosón.

Délután elmentem az otthonba, de a szervező társam nem találtam. Fiúk, lányok, sakkoztak, társasjátékot játszottak, egy ideig néztem őket, aztán hazamentem.

Nem engedtem, hogy lekísérjen. Az előszobában álltunk, néztem, mintha érezném, hogy utoljára látom rózsaszín stepelt pongyoláját; búcsúztam tőle, s nem tudtam elengedni a kezét, megint eszembe jutott az újévi üdvözlőlap, a jókívánások: sok sikert az osztály nélküli társadalom építésében . . .

Hány éve annak?

Akkor történt, amikor nem hajtottam végre az első feladatomat.

S most itt állunk mind a ketten. Mintha az elmúlt húsz év sűrűsödött volna ebbe a bolondos, szeszélyes éjszakába. Nagy készülődés csupán az életünk, mint ez az éjszaka volt. Most elmegyek az elvtársak elé, nem bírom tovább magamban hordani, ki kell pakolnom az igazságot, lesz, ami lesz.

De mi történik, ha nem lesz merszem a teljes igazságot ki mondani? Nem lesz erőm, bátorságom, s lehet, hogy nem is ismerem, lehet, hogy tévhitben élek. Talán mégis . . .

Az este, mikor a bárban a barátomra vártam, még kétségbe voltam esve, mi lesz, ha nem jön, most meg mikor itt vagyok, nem tudom, nem kellene-e várni még.

Talán nem készültem fel eléggé. Néha az ember úgy érzi, csak azért született, hogy egy forradalmi tettet véghezvigyen, s erre kell készülnie egész életében; ha úgy érzi, képes rá, akkor elvégzi, megpróbálja elvégezni, és aztán meg is halhat. Minek élne tovább, az már úgyszólván csak élősködés lenne.

A lépcsőházban, lenn a kijáratnál egy rendőr jegyezgetett

valamit a noteszébe, jegyzőkönyvet vett fel. Vele szemben egy magából kikelt, felháborodott képű, idősebb asszony ismételtette:

— Az én lakásom, kérem, nem nyilvánosház!

— Én nem engedem meg, hogy itt kuplerájt csináljanak!

A rendőr mellett állt még két szemmel láthatóan kiskorú lány is, az egyik rövid baby-doll kombinéban, harisnya nélkül, vacogott a hidegtől. A félelemtől libabőrös, lilára fagyott a bőre. Mindjárt láttam, ez itt egy szociális eset, s már szakmai érdeklődésből is megálltam, hogy megtudjam, mi történt.

Az asszony — hosszú, rózsaszín hálóinge kilátszott a pongyolája alól — két fiúnak adta ki albérletbe a szobáját, ezek egész éjjel ittak valahol a két kiskorú lánnyal, hajnalban hazajöttek velük, s a szobában, az asszony szerint, irtózatot patá-liát csaptak, amit ő nem tűrhetett tovább, fölkel, s az egyik félmeztelen lányt kipenderítette az utcára; szerencsétlenségére éppen akkor ment arra a rendőr, s akarva, nem akarva be kellett avatkoznia. Az asszony azért ijedt meg, mert az albérlőket nem jelentette be, s fél, hogy meg fogják büntetni.

Ha a tokás öregasszonyra néztem, nevetnékem támadt, ha a lányokra, akkor a szüleikre kellett gondolnom, mit tudhatnak a gyerekeikről, sejtik-e, milyen helyzetbe kerültek, s mit szólnának, ha most itt ebben a koszos lépcsőházban összetalálkoznának velük.

Lehajtott fejjel, reménytelenül, fáradtan — szárnyaszegett madár — léptem ki az utcára. A száguldó autóbuszok, csörömpölő villamosok tömve gördültek tova, az emberek siettek a munkahelyükre, mindig szerettem ilyen korán kelni s kimenni az utcára; az egészség jóleső érzése fog el, mikor a munkára siető emberek közé kerülök. Lassan most is felszívódott bennem ez az iram, ennek ritmusa. Sietni kezdtem, mintha múlt-

hatatlanul sürgős és fontos dolog lenne, mintha valahol már türelmetlenül várnának, mintha valahol valakiknek nagy szüksége lenne rám.

Váratlanul újabb esély, eddig nem sejtett lehetőség reménye — kilátástalanul sötét égbolton átcikázó fürge villám — villant át az agyamon. Talán az segíthetne rajtam, az a kis papiros, vele igazolni tudnám, hogy ártatlan vagyok. Alighanem odatettem az alsó fiókomba, a levelek közé. Vagy a fölötte levőbe, a fontosabb, megőrzésre szánt elemzések dossziéjába. Meggyorsítottam lépteim.

